

image, structured according to individual priorities performance feedback on performance and parameters of state. It is shown that for the study of self-regulation in multiple-feedback systems, general methodological principles should be supplemented by a specific principle of the adequacy of the distribution of information flows between different analyzers modality.

Keywords: activity, state, integrated system, self-regulation, polymodal feedback, online image.

УДК 159.923:378

Радчук Г. К. (м. Тернопіль)

ГЕРМЕНЕВТИЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Стаття присвячена психолого-педагогічному аналізу герменевтичних аспектів сучасного освітнього середовища. Проаналізовано основні поняття герменевтики у контексті освіти. Обґрунтовано, що герменевтика дозволяє зрозуміти сутнісні засади процесу гуманітаризації освіти, допомагає глибше осягнути механізми становлення особистості у процесі пізнання, який охоплює культурні, моральні та інші аспекти.

Ключові слова: герменевтика, освіта, суб'єкт освіти, інтерпретація, герменевтичне коло, смисл.

Постановка проблеми. Пильна увага сучасної освіти до проблеми гуманітаризації пов'язана зі зміною у масовій свідомості загальної картини світу, в центр якої поставлена людина. Результатом домінування сцієнтистського підходу в освіті стала її максимальна диференціація і спеціалізація для досягнення оптимальної суспільної користі, а метою навчання – оволодіння сумою знань, умінь та навичок.

Водночас сьогодні на зміну розуміння освіти як форми соціального наслідування поступово приходить бачення її як способу покладання смислу і на цій основі створення образу світу і свого власного образу в цьому світі. Утім, досвід показує, що традиційний процес освіти, як правило, не актуалізує смислові, ціннісні та рефлексивні джерела роботи свідомості. Відтак, результатом традиційного підходу є активність мислення, котра може бути визначена як механічно-репродуктивна. Мова йде про жорстко детермінований стиль мислення, який визначає технології модульно-рейтингового, комп'ютерного, кредитно-трансферного та іншого навчання, що покликані вирішити основні проблеми освіти.

На наш погляд, доцільно чітко окреслити основні сутнісні аспекти процесу гуманітаризації. Власне герменевтика задає гуманітарну спрямованість філософським засадам освіти, допомагає глибше осягнути механізми становлення особистості у процесі пізнання.

Результати теоретичного аналізу. Герменевтика є гуманістичною течією у філософії і в центрі її уваги знаходяться процеси розуміння людиною світу. У контексті нашого дослідження звернення до герменевтики продиктовано тим, що герменевтичний підхід утворює напрямок людського мислення, орієнтований на такі форми духовного освоєння світу, як мораль і творчість. Можна стверджувати, що у процесі освіти людина постійно знаходиться у ситуації самовизначення: вибору і розуміння світу та себе у цьому світі. Суб'єкт освіти виступає як людина, котра безперервно інтерпретує, розшифровує глибинні смисли, що постають за очевидними, поверхневими значеннями. Відтак, значення герменевтичного підходу для досліджуваної

нами проблеми визначається перш за все відкриттям існування багатоманітності смислів осягнення одного і того ж явища, що пояснюють неповторність особистісного ставлення та особистісно-унікальний характер самовизначення людини в культурі та житті.

Зазначена проблематика інтенсивно розробляється в контексті філософських, естетичних, культурологічних та психологічних теорій другої половини ХХ століття, зокрема в працях Р. Барта, Г.-Г. Гадамера, Е. Гуссерля, В. Дільтея, Ж. Дерріди, Ж. Лакана, П. Рікера, Ю. Хабермаса, М. Хайдеггера, М. Шелера та ін. Серед досліджень, у яких простежується дослідження проблем розуміння та інтерпретації, варто виокремити концепцію, запропоновану Н.С. Автономовою, праці А.А. Брудного, С.О. Васильєва, О.А. Івіна, С.Б. Кримського, С.П. Макаричева, Л.О. Мікешіної, О.Л. Никифорова, Б.О. Парахонського, Г.І. Рузавіна, І.І. Сулими, О.М. Славської, Г.Л. Тульчинського, Н.В. Чепелевої та ін.

Розвиток герменевтики ставить завдання принципової зміни ситуації: не життя повинно вкладатися в схеми і принципи наукового пізнання, а пізнання повинно базуватися на розумінні світу в його нескінченості проявів перед людиною. Герменевтика досліджує процес суб'єктивного переживання істини і процедуру її виявлення. Вона відкриває поняття контексту як важливої умови розуміння смислу, розглядаючи контекст як життєву ситуацію людини, котра визначає її смисл для неї та забезпечує її саморозуміння. Відтак, система герменевтично орієнтованої освіти може підвести до контекстного сприймання світу.

Характеризуючи свідомість людини з точки зору герменевтики, ми маємо на увазі те, що ірраціональне і раціональне утворюють взаємодоповнювальну єдність. Герменевтика вбачає гармонію в їхній злитості та цілісності і спирається на базові герменевтичні категорії і процеси, такі як діалог, коло пізнання, інтерпретація (тлумачення), осмислення, оцінювання, безпосереднє переживання, особистий досвід, інтуїція, емпатія, творчість, мораль тощо. І.І. Сулима вважає, що герменевтика, визначаючи інтерпретацію картини світу як мету освіти, дозволяє бути методологічно підготовленим до лавиноподібного зростання наукової інформації. На його думку, такий підхід робить систему освіти більш стійкою і зверненою до людини [8].

Центральним для герменевтики є поняття «інтерпретація» – це суб'єктивний розгляд дійсності, розгляд її не такою, якою вона є загалом, а такою, якою вона є для конкретного суб'єкта. Це водночас і відкриття особистістю смислів для себе, того, що відбувається, і вираження цих смислів на суб'єктивній мові особистості. Це діалог з дійсністю, метою якого для суб'єкта є оформлення своєї думки та її вираження. Будь-яке переживання виступає як інтерпретація, що міститься у самій побудові слова «переживання» [7]. Переживання – це емоційне відтворення смислу того, що відбувається. Як зазначає О.М.Славська, інтерпретація завжди пов'язує особистість і навколишню дійсність, виконує функцію «перекладача» зовнішніх вражень, подій на «мову» внутрішнього світу особистості, виражаючи внутрішнє – спонукання, почуття, думки, цінності тощо [7].

Н.В. Чепелева розглядає особистий досвід як результат інтерпретації ситуації, як осмислення та впорядкування подій, що відбуваються з людьми та зароджуються у різних ситуаціях, які, будучи означені, осмислені та проінтерпретовані, перетворюються у досвід особистості. «При цьому основне значення для людини мають не самі події, а той смисл, який вона вкладає в ті чи

інші ситуативні смислові єдності, котрі виникають на основі переживання та осмислення життєвої ситуації» [10, с. 290].

Л.О. Мікешина підкреслює важливе значення для освіти категорії розуміння [4]. Справді, розуміння – це істотна складова теоретичної і духовно-практичної діяльності людини, це загальний метод пізнання, більше того, спосіб буття людини. Розуміння розглядається як інтерпретація, як індивідуальне смислотворення, тобто певна суб'єктивізація, надання унікально-одиничного характеру всезагальному знанню та досвіду у процесі освіти. Сенси, котрих набувають елементи цього знання і досвіду, базуються на внутрішньому світі суб'єкта, його попередньому знанні і переживанні, утворюючи індивідуальний смисловий контекст. У результаті цей індивідуальний смисловий контекст постає як відкрита, динамічна система, сформована під впливом текстів, предметів культури, засвоєння елементів всезагального знання і досвіду на попередніх етапах процесу освіти. Л.О. Мікешина зауважує, що при такому підході до освіти виявляється особлива роль різних неявних форм перед-знання, які також входять в індивідуальний смисловий контекст і забезпечують розуміння всього того, що міститься та реалізується в освіті [4].

Відтак, з позиції герменевтики, внутрішній світ суб'єкта – це цілісний світ уявлень та образів, прихованих, за висловом В. Гегеля, «у п'їтмі Я». Вони не можуть бути виключені зі смислопошукової та смислотвірної діяльності суб'єкта. Проте у традиційній освіті усі ці форми допоняттєвого, дологічного та довербального мислення не враховуються і не актуалізуються. М. Шелер, розмірковуючи про філософську природу освіти, різко виступив проти цієї односторонньої, абстрактно-раціональної ідеї гуманності, оскільки поряд з освітою розуму існує «освіта серця, освіта волі, освіта характеру» [9, с. 34].

Як справедливо зауважує Л.О. Мікешина, ця фундаментальна проблема освіти не вичерпується звичайним визнанням індивідуальних особливостей людини, котра отримує освіту, оскільки мова йде «про процеси розуміння, осмислення, нарешті, переживання, які відбуваються на індивідуальному рівні, тісно пов'язані з пізнанням істини» [4, с. 149].

Розвиток нового напрямку в педагогіці – педагогічної герменевтики (А.А. Брудний, А.Ф. Закірова, В.П. Зінченко, Ф.Т. Михайлов, Ю.В. Сенько, І.І. Суліма та ін.) – відкриває нові можливості для розуміння і здійснення освіти як звертання безпосередніх її суб'єктів один до одного в пошуках смислу. Вона одержує своє завершення не в якомусь знанні, а в тій відкритості, яка виникає завдяки самій освіті.

Однією з основних проблем, що розглядається у педагогічній герменевтиці, є проблема герменевтичного кола у процесі освіти. П.Рікер цю проблему пов'язував з поняттями «символ» та «інтерпретація», що на його думку, є найважливішими базовими поняттями герменевтики. Символ для П. Рікера – це „будь-яка структура значення, де один смисл – прямий, первинний, буквальний – означає одночасно й інший смисл – непрямий, вторинний, який можна зрозуміти лише через перший. Це коло висловлювань з подвійним смислом власне й утворює поле герменевтики» [5, с. 18]. А інтерпретація, на його думку, – це робота мислення, яка полягає в розшифруванні смислу, що стоїть за очевидним смислом, і у розкритті рівнів значення, що містяться у буквальному значенні. Інтерпретація розкриває приховані значення і породжує нові смисли. П. Рікер зазначає, що символ та інтерпретація поняття співвідносні: „Інтерпретація має місце там, де є багатоаспектний смисл, і саме в інтерпретації проявляється множинність смислів» [5, с. 18].

Ю.В. Сенько вважає, що аналіз герменевтичного кола в педагогічному процесі дозволяє виокремити, окрім предметного, ще один аспект: операціональний, або технологічний. Аналізуючи проблему герменевтичного кола в освітньому середовищі вищої школи, він зазначає, що взаємодія предметної та операціональної сторін професійного знання створює об'єктивні передумови до розвитку у майбутніх фахівців рефлексії [6]. Герменевтичне коло тут проявляється в тому, що студент у процесі навчання усвідомлює основи власних дій в навчально-пізнавальній діяльності щодо її об'єкту, предмету, засобів, результату. Така рефлексія приводить до того, що студент повністю усвідомлює, що і як він робить, тобто ті схеми і правила, згідно з якими він діє.

В.П. Зінченко, аналізуючи систему вищої технічної освіти, вказує на парадокс частини і цілого, що проявляється у процесі професійної підготовки, а саме: кожен із компонентів професійної діяльності набуває смислу лише у контексті цілого; розуміння та образ ситуації без дій безпорадні; програма без образу і розуміння може бути помилковою; дія без розуміння і програми сліпа і неефективна [2]. Отже, бажання студентів зрозуміти поведінку не лише фізичних, технологічних та інших об'єктів, але і осмислити свої власні дії щодо них виникає в тих випадках, коли на шляху пізнання з'являються бар'єри і тупики, виникає сумнів в отриманому результаті, з'являється необхідність вибору тощо.

Таким чином, герменевтичне коло орієнтує викладача на осмислення себе та іншої людини в освітньому процесі. Евристичність поняття герменевтичного кола проявляється в тому, що входження в нього відкриває педагогу інакше, нове бачення цього процесу, створює передумови для гуманітарно спрямованої організації освітньої практики. «Знаходження герменевтичного кола і входження в нього на основі нового педагогічного мислення (іншодомінантність, розуміння, діалогічність, рефлексивність, метафоричність), – як зауважує Ю.В. Сенько, – є показником високої професійної компетентності педагога, передумовою його особистісного і професійного самовизначення» [6].

Водночас, аналізуючи відношення «педагог – педагогічний процес», Ю.В. Сенько відзначає два аспекти: 1) відтворити перш за все зміст освіти в собі і для іншої людини; 2) відтворити себе для себе і для інших в педагогічному процесі [6]. Перше відношення розгортається на основі відносно формалізованих принципів природничонаукового стилю мислення (пояснення, простоти, відповідності, збереження, наочності) і тому піддається технологічному опису. Другий аспект відношення виражається у формі причетності як продовження Я педагога. Тут домінують принципово неформалізовані відношення особистісної причетності, іншодомінантності, розуміння, діалогічності. Саме це відношення «викладання – учіння» визнається сучасною дидактикою професійної освіти провідним, таким, що обумовлює ефективність процесу навчання.

У рамках технократичного стилю мислення технологічна сторона (побудова процесу професійної освіти за аналогією до виробничого) цілком доцільна, оскільки дозволяє раціонально вирішувати перше відношення «педагог – педагогічний процес» – завдання впорядкування зовнішніх умов процесу навчання. В освіті, як зауважує В.П. Зінченко, ми далеко не завжди піднімаємося навіть до рівня технократичного мислення. Інакше кажучи, освіта недостатньо технологічна, щоб бути гуманітарною [3].

У цьому зв'язку доречно згадати міркування Р.Бернса, котрий цитує розроблений К. Роджерсом набір дій, який умовно можна назвати «техноло-

гією розуміння»: 1) впродовж усього навчального процесу викладач повинен демонструвати учням своє повне довір'я до них; допомагати учням у формулюванні та уточненні завдань, що ставляться як перед групою, так і перед кожним учнем зокрема; 2) завжди виходити з того, що в учнів є внутрішня мотивація до учіння; 3) бути для учнів джерелом набуття різноманітного особистого досвіду; 4) розвивати в собі здатність відчувати емоційний настрій групи і приймати його; 5) бути активним учасником групової взаємодії, відкрито виражати в групі свої почуття; 6) прагнути до досягнення емпатії, яка дозволяє розуміти почуття і переживання кожного учня; 7) добре знати самого себе [1, с. 328 – 329].

Якщо ці вимоги дотримуються, то зі сторони студентів як суб'єктів освіти можливі наступні дії: встановлення предмету висловлювання; визначення контексту висловлювання; уточнення значень і внутрішніх зв'язків між ними в тексті і в текстах; осягнення авторського задуму, в тому числі і викладацького; запитання; визначення авторської позиції і свого ставлення до неї; осмислення, тобто наділення смыслом значень, які представлені різними мовами в тексті. Зрозуміло, що ці дії не можна серйозно вважати «технологією розуміння». Вибудувати таку технологію неможливо, оскільки, безсумнівно, людське розуміння принципово не підлягає формалізації.

В історію культури, філософії та педагогіки сукупність подібних нестрогих приписів увійшла як сократівський метод або майєвтика. Платоном описані діалоги Сократа, під час яких через запитання, зіткнення різних суджень вдавалось допомогти іншим віднайти істину. Древні мислителі пов'язували навчання з особливою формою взаємодії між учителем і учнем, з тією атмосферою, в якій відбувається осягнення мудрості. Мета сократівських бесід – з'ясування простої сутності предмета через знання й уміння обговорення конкретних явищ. Сократ вбачав своє завдання у тому, щоб, бесідуючи, ставити все нові і нові запитання, тим самим спонукати людину саму відкривати знання. Основна мета цих бесід зводилася до психологічного постулату: «Пізнай самого себе». Під час бесіди Сократ ґрунтувався на тому, що вже знає співрозмовник; шляхом навідних запитань з'ясовував межі його знання; потім допомагав йому згадати те, що уже відомо його душі. У процесі навчального спілкування учителя з учнем, яке здійснюється за обоюстороннім бажанням сторін, на думку Сократа, вони одержують бажані результати. Він ніколи не примушував до правильних відповідей. Саме тому Сократ ніколи не вважав себе вчителем тих, у кого він прийняв «пологи душі», тому що це плоди самих співрозмовників, котрі лише з його допомогою відкрили в собі те, що вже було в них закладено. Отож, основна ідея Сократа – це ідея добровільного, вільного і самостійного осягнення істини. Знання осягається душею, а під час діалектичних бесід людина відновлює знання, духовно відроджується.

Однак, варто констатувати, що проблеми, котрі він намагався вирішити в античні часи потребують свого розв'язання і сьогодні.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити важливі **висновки**.

Герменевтика дозволяє зрозуміти сутнісні засади процесу гуманітаризації освіти, допомагає глибше осягнути механізми становлення особистості у процесі пізнання, який охоплює культурні, моральні та інші складові. Особистість в освітньому процесі ставить перед собою цілі, виходячи із системи смислів, і, навпаки, задає питання, який смисл мають поставлені перед нею цілі. Через інтерпретацію визначаються смислові ставлення до змісту освіти.

Тому надзвичайно важливо створити в освітньому середовищі такі умови, щоб особистість у процесі навчання постійно ставила перед собою завдання інтерпретації як вироблення своєї думки, ставлення до будь-яких подій, інформації та інших людей. У результаті людина здійснює інтеграцію внутрішнього Я, створюючи власну цілісну картину світу в різноманітності її проявів у діяльності та спілкуванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М.: Прогресс, 1986. – 420 с.
2. Зинченко В. П. Гуманитаризация подготовки инженеров / В.П. Зинченко // Вестник высшей школы. – 1986. – № 10. – С. 25–30.
3. Зинченко В.П. Перспективы ближайшего развития развивающего образования / В.П. Зинченко // Психологическая наука и образование. – 2000. – № 2. – С. 18–4.
4. Микешина Л.А. Человек интерпретирующий, или синергетические и герменевтические контексты образования / Л.А. Микешина // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс–Традиция, 2007. – С. 137–160.
5. Рикер П. Метафорический процесс как познание, воображение и ощущение / П. Рикер // Теория метафоры. – Москва, 1990. – С. 416–434.
6. Сенько Ю. В. Педагогическая технология в герменевтическом круге / Ю.В. Сенько // Педагогика. – 2005. – № 6. – С. 15–30.
7. Славская А. Н. Личность как субъект интерпретации / А.Н. Славская. – Дубна: Феникс, 2005. – 240 с.
8. Сулима И.И. Интеграции науки и образования: смысл, цели, герменевтические основания / И.И. Сулима // Философия образования. – 2004. – №1 (9). – С. 52–59.
9. Шелер М. Формы знания и образования / М. Шелер // Избранные произведения. – М., 1994. – С. 15–56.
10. Чепелева Н.В. Особистий досвід суб'єкта у контексті психологічної герменевтики / Н.В. Чепелева // Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / [за заг. ред. В.О. Татенка]. – К.: Либідь, 2006. – С. 280–302.

Радчук Г. К. ГЕРМЕНЕВТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОВРЕМЕННОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЫ

Статья посвящена психолого-педагогическому анализу герменевтических аспектов современной образовательной среды. Проанализированы основные понятия герменевтики в контексте образования. Обосновано, что герменевтика позволяет понять сущностные основы процесса гуманитаризации образования, помогает глубже понять механизмы становления личности в процессе познания, который охватывает культурные, моральные и другие аспекты.

Ключевые слова. Герменевтика, образование, субъект образования, интерпретация, герменевтический круг, смысл.

Radchuk G. K. HERMENEUTIC ASPECTS OF MODERN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Article addresses psychological and pedagogical analysis of hermeneutic aspects in modern educational environment. The main notions of hermeneutics are being analyzed in the educational context. It is substantiated that hermeneutics provides for understanding of essential principles of humanitarization process and profound comprehension of personality development principles within the cognition process that incorporates cultural, ethical and other constituents.

Keywords. Hermeneutics, education, education actor, interpretation, hermeneutic circle, sense.